

інституцій, які б сприяли розвитку системи державного соціального страхування. Це, в першу чергу, запровадження системи обов'язкового медичного страхування із визначенням методики розрахунку обсягів державних гарантій та тарифів на медичне обслуговування, системи обов'язкового корпоративного пенсійного страхування, яка повинна доповнювати другий рівень системи пенсійного забезпечення та удосконалити діючу пенсійну систему, а також створення Фонду гарантування страхових виплат за договорами страхування життя, засновниками якого повинні бути ліцензовані страхові компанії, які займають топові місця у світовому рейтингу.

Реалізація вище перелічених напрямів реформування, на нашу думку, сприятиме перетворенню соціального страхування в один із найважливіших макроекономічних механізмів розвитку і регулювання соціальних процесів, а також забезпечить соціальний захист громадян України.

Література:

1. Модернізація соціального страхування в Україні. Аналіт. доп. / О.П. Коваль. К.: НІСД, 2014. 38 с.
2. Березіна С. Сучасні тенденції в реформуванні системи соціального страхування України. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. Серія Економіка*. 2015. №3(168). С. 25 – 27.
3. Роик В. Институт социального страхования: доктрины и концепции. *Человек и труд*. 2005. №5. С. 22 – 26.

Письменний Віталій Валерійович

*К.е.н., доцент, докторант кафедри фінансів ім. С.І. Юрія
Тернопільського національного економічного університету*

ОПОДАТКУВАННЯ НЕЗАСЛУЖЕНОГО ПРИРОСТУ ВАРТОСТІ ТА СПЕЦІАЛЬНЕ ОПОДАТКУВАННЯ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Місцеві податки і збори ніколи не забезпечували місцеві бюджети достатніми надходженнями притому, що в наукових колах інтерпретують як „плату за послуги” через можливість прив'язання до певної території та здатність бути технічно використаними в місцевому масштабі. Із зародженням перших ознак інституту місцевого самоврядування їх

стягували з різних причин, які іноді були курйозними: поряд з податком з вечірок, стягувався збір з холостяків, оподатковувалися небіжчики. Загалом податкова творчість розвивалася настільки інтенсивно, що при впровадженні податків виявлялася чимала винахідливість і різні хитрощі, а місцеве оподаткування досягло великої строкатості [1, с. 84].

Податки, які справлялися в той час, сильно обтяжували просте населення. Збільшення податкового тиску відбувалося не тільки через підвищення податкових ставок, а й впровадження нових: одних – тимчасових, інших – постійних. Критичне зауваження із цього приводу зробив В. М. Твердохлебов: завдання податкової політики має полягати в перегляді різносторонньої альмагальми оподаткування, відміні відмираючих податків або надто дрібних і непродуктивних, зосередженні на стягненні найбільш життєздатних [2, с. 74]. Зрозуміло, що ми не будемо вивчати усю податкову творчість, а зупинимось на податках, які ефективно забезпечували ресурсну базу місцевої влади й можна адаптувати до системи доходів місцевих бюджетів.

Серед джерел формування доходів місцевих бюджетів Д. П. Боголепов і М. О. Сірінов у своїх дослідженнях 20-их рр. минулого століття відзначали податок на незаслужений приріст вартості як такий, що тісно пов'язаний з життям міста або села. Незаслуженим приростом вартості вони називали збільшення вартості нерухомості, що не залежить від покладених зусиль власника і реалізується через умови, які, якщо можуть його стосуватися, то тільки опосередковано [3, с. 206]. Технічно цей податок ставив перед собою мету оподаткувати той дохід власника нерухомості, який він отримує без здійснення своїх витрат, а виключно через вдало сформовану кон'юнктуру на місцях [4, с. 82] (рис. 1).

Зміст податку на незаслужений приріст вартості найбільш яскраво ілюструють такі тогочасні приклади. По-перше, будівництво залізної дороги створювало економічні вигоди для міста або села, разом з тим, автоматично збільшувало вартість прилеглих до неї земельних ділянок; по-друге, заходи з благоустрою території, як-от висадження дерев у сквері або бульварі, заощення тротуарів бруківкою й освітлення вулиць підвищували ціну будинків на цій вулиці; по-третє, з проведенням водопроводу та каналізації надавався не тільки комфорт мешканцям, зростали у вартості квадратні метри житлової площі. У згаданих випадках цінність об'єктів оподаткування зростала через діяльність влади, а не власника.

Проводячи паралель зі сьогодишнім станом ринків землі та нерухомості, впливом на їх розвиток місцевої влади, логічно припустити перспективи податку на незаслужений приріст вартості в Україні. Д. П. Боголепов називав цей податок інструментом і прибутковим, і правильним з усіх точок зору [3, с. 206]. Із цікавим фактом можна ознайомитися в книзі „Місцеві фінанси”: поблизу вокзалу Ріхсдофф на початку 1890-их рр. було придбано 8 моргенів землі за 50 марок, а вже у 1898 р. її було продано за 1500 тис. марок [4, с. 82]. Чи не першим містом, де практикувалася ця форма оподаткування, можна вважати Франкфурт на Майні притому, що в 1910 р. нараховувалося 652 общини.

Рис. 1. Особливості оподаткування незаслуженого приросту вартості та спеціального оподаткування

Податки, які потенційно можуть формувати доходи місцевих бюджетів, повинні бути тісно пов'язані з певною місцевістю. Придатним для цього було спеціальне оподаткування, яке російський економіст і публіцист В. Л. Ходський ще в дореволюційний період визначив, як примусовий збір для покриття усієї або частини вартості витрат з поліпшення землі та нерухомості, що використовується в суспільному інтересі [5, с. 545]. Дещо пізніше професор П. П. Гензель спеціальним оподаткуванням називав стягнення державою або іншими союзами публічно-правового характеру зборів, обмежені колом реальних переваг, що здобуваються об'єктом оподаткування від здійснення суспільних заходів або іншого „поліпшення”.

Воно відрізнялося від оподаткування незаслуженого приросту вартості тим, що податкове навантаження лягало на усіх власників нерухомості, які отримували вигоду від діяльності влади з благоустрою території або інфраструктурних заходів (рис. 1). У цьому випадку вже не потрібно було в разі продажі землі, квартири або будинку сплачувати податок з різниці їх вартості. Хоча вчені того часу не пов'язували цей податок із цільовим характером, фактично він був таким. М. О. Сірінов для спеціального оподаткування робив акцент на двох умовах: з одного боку, наявність суспільного заходу або поліпшення, яке приносить вигоду; з іншого боку, примусовість стягнення податку [4, с. 79].

Однією з проблем, з якою сьогодні може торкнутися впровадження спеціального оподаткування в Україні, є визначення кола об'єктів оподаткування. У схожому контексті задавав питання В. М. Твердохлебов: як визначити той район, в межах якого власники нерухомості залучатимуться до оподаткування? Наприклад, в Англії нерухомість до оподаткування визначалася радою графства; в США створювалося спеціальне бюро асесорів з чотирьох або більше незацікавлених осіб; у Німеччині в різних областях практика була не однаковою, але у більшості випадків залучалися власники прилеглих ділянок. Усі варіанти об'єднувало те, що будь-яке рішення могло бути оскаржене в суді, де визначалося остаточно.

Спосіб розрахунку спеціальної вигоди також був доволі різний, що впливало на обсяги надходження податку до місцевих бюджетів. В Англії спочатку визначалася вартість усіх об'єктів нерухомості, які повинні були підвищитися в ціні у зв'язку з проведенням заходів з поліпшення. У США бюро асесорів розподіляло суму, затрачену на той чи інший захід між усіма зацікавленими особами – повністю або частково залежно від рішення місцевої влади у відповідності до тих вигод, які були отримані. В Німеччині спеціальними актами областей передбачалося визначати вигоду тим способом, який для них був найкращий, притому, що найчастіше бралася до уваги довжина фасаду будинку.

Зрозуміло, що стягнути податок в повному обсязі й одразу було фінансово обтяжливо. В Англії він міг сплачуватися упродовж 33,5 років у розмірі 3% в рік з половини усього приросту вартості. У США при будівництві вулиць могла допускатися розстрочка на 20 років під 4% з несплаченої суми. У Німеччині податок міг мобілізуватися як одноразово, так і з розстрочкою на довший період, взагалі допускалася сплата частинами упродовж 44 років [4, с. 82]. Не тільки строки сплати

податку, а й увесь механізм спеціального оподаткування був побудований із урахуванням базових принципів оподаткування. На практиці ж він протримався недовго, що було зумовлено великими руйнаціями й економічними втратами у двох світових війнах.

Таким чином, історично склалося так, що податки були основним джерелом доходів місцевих бюджетів. Це вже сьогодні їх роль перемістилася на „другий план” через неконтрольоване збільшення фінансової підтримки із центру, що прагматично розглядається як залежність місцевої влади від дій і політичних рішень держави. В цьому дослідженні було розглянуто в історичній ретроспективі деякі ексклюзивні податки (зокрема, спеціальний і на незаслужений приріст вартості), які були результатом податкової творчості сотню років тому, а за умови перегляду елементів оподаткування та адаптації до сучасних вимог податкової політики, можуть стати основою фіску для місцевої влади.

Література:

1. Бурцев Е. К., Кочин Г. И., Чистовский Н. В. Низовой бюджет и общественное хозяйство в деревне / под ред. М. Л. Леонтьева. Москва: Гос. фин. изд-во Союза ССР, 1929. 119 с.
2. Твердохлебов В. Н. Новейшие финансовые проблемы (1914–1923 гг.). Петроград, 1923. 160 с.
3. Боголепов Д. Краткий курс финансовой науки. Москва: Изд-во „Пролетарий”, 1925. 281 с.
4. Сиринов М. А. Местные финансы. Москва: Гос. изд-во, 1926. 216 с.
5. Ходский В. Л. Основы государственного хозяйства. Курс финансовой науки. 4-ое изд., перераб. и доп. Санкт-Петербург: Тип. Ю. Н. Эрлихъ, 1913. 580 с.